
MATERIAŁY

Lucyna Kudła

Instytut Historii i Archiwistyki

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

DOI: 10.14746/bhw.2018.38.8

Szkoły sióstr bazylianek w Jaworowie w okresie autonomii galicyjskiej 1867–1918

Abstract. Schools of the Basilian Sisters in Jaworów during the Galician autonomy 1867–1918

In the second half of the nineteenth century, Galicia became an autonomous province in Austria-Hungary. In addition to political reforms, changes in education were proposed. The Polish language and teaching Poland's history were introduced to schools. Private schools for girls were also founded with the objective of raising their level of education and preparing them for academic studies. Schools run by religious congregations played a significant role here. The schools were run mainly by Catholic orders including the Basilian Sisters of the Ukrainian Greek Catholic Church (Ordo Sancti Basilii Magni). They had their convent in Jaworów in Galicia where they established an elementary school, a teachers' school and a boarding school for girls. Ukrainian was the language of instruction. These religious schools operated according to the same principles as state schools, taught the same subjects and used the same textbooks. School authorities carried out inspections of religious schools on an annual basis. The schools enjoyed a good reputation and offered a high level of education.

Keywords: private schools, Galician autonomy, education, the Church in Poland

W polskiej historiografii zagadnienia związane z funkcjonowaniem żeńskich szkół klasztornych w autonomicznej Galicji przez długi czas prezentowane były skromnie. Pojawiały się jako część opracowań dotyczących historii oświaty w Galicji lub historii poszczególnych katolickich zgromadzeń zakonnych. Istotne dla omawianej problematyki okazują się być artykuły publikowane na łamach „Naszej Przeszłości”. Można wymienić tu publikacje Bogusławy Czajeckiej¹, Ewy Jabłońskiej-Deptułowej², Beatrix

¹ B. Czajeczka, *Szkoły klasztorne żeńskie w Galicji w latach 1867–1914*, „Nasza Przeszłość” (dalej cyt. NP), t. 61:1984. Nieco lepiej przedstawia się sytuacja odnośnie kształcenia dziewcząt w szkołach katolickich w okresie przedrozbiorowym. Warto zwrócić uwagę szczególnie na pracę A. Szylar, *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 roku*, Kraków 2012.

² E. Jabłońska-Deptuła, *Zakony diecezji przemyskiej od pierwszego rozbioru do 1938 r.*, NP, t. 46:1976.

Banaś³. Dotyczyły one działalności edukacyjnej różnych zgromadzeń zakonnych na ziemiach polskich. Od lat 90. pojawiają się monografie poświęcone szkolnictwu wybranych zgromadzeń zakonnych. Istotny wkład w poznanie szkolnictwa żeńskiego stanowiła monografia dotycząca szkoły sióstr prezentek w Krakowie autorstwa s. Renaty Gąsior i s. Teresy Matuły⁴. Ukazała się także monografia poświęcona szkołom sióstr urszulanek w Tarnowie autorstwa s. Anny Rogozińskiej⁵. Warta wymienienia jest także monografia s. Elżbiety Albiniak dotycząca sióstr Opatrzności Bożej, poświęcona głównie działalności opiekuńczo-wychowawczej Zgromadzenia⁶. Ważną rolę wśród opracowań dotyczących szkolnictwa prywatnego odgrywa monografia Aleksandry Bilewicz dotycząca funkcjonowania żeńskich prywatnych szkół średnich funkcjonujących w Galicji w badanym okresie⁷. W tej monografii znalazły swoje miejsce także szkoły prowadzone przez zgromadzenia zakonne.

Ta krótko i wybiórczo scharakteryzowana literatura przedmiotu dotyczy w przeważającej mierze działalności na polu edukacji żeńskich katolickich zgromadzeń zakonnych. Bardzo niewiele miejsca poświęcono szkolnictwu unickiemu. Przyczyną jest zapewne brak polskich opracowań dotyczących szkolnictwa sióstr bazylianek. Dostęp do opracowań ukraińskich jest utrudniony głównie przez barierę językową. Na szczególną uwagę zasługuje pozycja autorstwa Salomi Cioroch, która przedstawia dość szczegółowy opis szkół sióstr bazylianek prowadzonych nie tylko w Galicji, ale i poza jej granicami⁸. Przygotowując poniższy artykuł, korzystałam z materiału archiwalnego znajdującego się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie w zbiorach c.k. Ministerstwa Wy-

³ B. Banaś, *Urszulanki polskie w dobie „Kulturkampfu”*, NP, t. 7:1985.

⁴ R. Gąsior, T. Matuła, *Szkola Sióstr Prezentek w Krakowie w latach 1627–1918*, Lublin 1998.

⁵ A. Rogozińska, *Szkoły Sióstr Urszulanek w Tarnowie w latach 1877–1953*, Lublin 2002.

⁶ E.M. Albiniak, *Działalność opiekuńczo-wychowawcza Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej w latach 1857–1905*, Lublin 2004; zob. też O. Duch, *Losy monasterów bazylianek w Galicji na przełomie XVIII i XIX wieku*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, red. M. Derwich. Wrocław, 2014, T. 1, s. 233–247. Znacznie bogatsza jest literatura przedmiotu odnośnie szkolnictwa męskiego w okresie przed 1773 r.: O szkolnictwie bazylianskim w XVII–XVIII w. pisali: L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, t. II: *Wiek XVI–XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1969, s. 1015–1025; M. Piđłypczak Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu*, Warszawa–Wrocław 1986, s. 28–55; M.M. Wojnar, *Basilian seminaries, college and schools (XVII–XVIII)*, „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, sectio II, vol. IX, 1974, fasc. 1–4, s. 48–63; I. Патрило, *Нарис історії Василян від 1743 до 1839 року*, w: *Нарис історії Василянського Чину святого Йосафата*, Рим 1992, s. 239–244; D. Wereda, *Bazylianie w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku*, „Szkice Podlaskie” 8/2000, s. 213–233; R. Dobrowolski, *Szkoły bazylizańskie w Żywocicach XVIII–XIX w.*, w: *Małe miasta. Religie*, red. M. Zemło, Lublin–Supraśl 2006, s. 411–467; B. Lorens, *Szkoły przy klasztorach bazylizańskich w Galicji na tle austriackiej polityki oświatowej w latach 1772–1850*, w: *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. M. Stolarczyk, A. Kawalec, J. Kuzicki, Rzeszów 2011; eadem, *Bazylianie w Galicji wobec działań kasacyjnych w latach 1772–1792*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej...*, s. 215–231; eadem, *Problemy wychowawcze w szkołach bazylizańskich w drugiej połowie XVIII wieku na przykładzie kolegium w Buczaczu*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/13399/1/B.Lorens.pdf> [14.12.2017]

⁷ A. Bilewicz, *Prywatne średnie ogólnokształcące szkolnictwo żeńskie w Galicji w latach 1867–1914*, Wrocław 1997.

⁸ S. Cioroch, *Poglad na istoriu i wychownu dijalnist monachiń wasijenok*, Rzym 1964.

znań i Oświecenia oraz ze zbiorów Centralnego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie (akta rozproszone). Pomocne okazały się akta normatywne, materiały statystyczne, drukowane sprawozdania Rady Szkolnej Krajowej i sprawozdania przedstawiane Radzie Szkolnej Krajowej przez inspektorów szkolnych odbywających lustracje szkół. W związku z bardzo skromnym materiałem źródłowym i niewielkim zasobem opracowań, przedstawiony poniżej tekst stanowi jedynie punkt wyjścia do ewentualnych dalszych badań nad szkolnictwem unickim w autonomicznej Galicji. Jest to zagadnienie bardzo ciekawe i warte zbadania, bowiem w przeciwieństwie do zgromadzeń katolickich, Zgromadzenie ss. bazylianek stworzyło i z powodzeniem prowadziło, nie tak liczne jak katolickie, ale za to wszystkie typy szkół funkcjonujące w Galicji. To właśnie ss. bazylianki otworzyły we Lwowie jedyne w Galicji prywatne żeńskie gimnazjum klasyczne, które otwierało dostęp do studiów wyższych dla dziewcząt.

Bazylianki – Siostry Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego – są zakonem habitowym obrządku bizantyjsko–ukraińskiego. Został on założony w Azji Mniejszej w IV w. przez św. Makrynę, siostrę św. Bazylego Wielkiego. Miało to miejsce ok. 354 r. w Annesis w pobliżu Cezarei nad rzeką Iris. Jego reguła jest podstawą życia zakonnego sióstr. Reguła zakonu zatwierdzona została w 363 r. przez papieża Liberiusza. Zakon rozwijał się szybko, tworząc wiele klasztorów w Egipcie, na Sycylii, w południowych Włoszech. Dopiero najazdy tureckie zmniejszyły liczbę klasztorów. Bazylianki osiedliły się na Rusi Kijowskiej za panowania Jarosława Mądrego, który zbudował pierwszy zakon żeński św. Ireny. Pod naciskiem prawosławia część zakonów przeszła na jego stronę. Zakony bazylikańskie odrodziły swoją działalność w XVI w. Przyczyniła się do tego unia brzeska z roku 1596. Na ziemiach polskich powstały bazylikańskie domy zakonne w Wilnie, Bytyniu i Pińsku. Prawdziwy rozkwit życia zakonnego nastąpił pod koniec XIX w. Siostry bazylianki objęły swoją działalnością całą Ukrainę. Zajmowały się młodzieżą i dziećmi, zakładały szkoły i bursy, w których uczyły różnych zawodów. W 1902 r. powstał klasztor w Przemyślu. W życiu duchowym siostry postawiły sobie za cel uzyskanie świętości, która polega na doskonałej miłości. Fundamentem bazylikańskiej duchowości jest zespolenie życia kontemplacyjnego z czynnym, na rzecz ludzi. Głównym celem zakonu jest oddawanie Bogu chwały przez modlitwy chóralne i osobiste, ewangeliczny sposób życia oraz zastosowanie trzech ślubów: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa⁹. SS. bazylianki działają w Polsce do dziś, mając cztery domy zakonne. Służą głównie wiernym obrządku greckokatolickiego.

Działalność wychowawcza i edukacyjna ss. bazylianek na Ukrainie rozwinęła się widocznie w wieku XIX, ale początki są o wiele wcześniejsze. Nie zachowały się jednak prawie żadne źródła do zbadania tej aktywności zakonnice. Jest to uzasadnione tym, że niewielką uwagę poświęcano kształceniu dziewcząt. Jeśli już oddawano je do klasztoru, to najczęściej jako przygotowania do posługi mniszej, a uczono zaledwie czytania i pisanie. Nieco więcej informacji zachowało się o edukacyjnej działalności oo. bazylianów. Dopiero w XVIII w. pojawiły się informacje mówiące o tym, iż synod zalecił ss. bazyliankom, aby zajęły się wychowaniem dziewcząt oraz pobieraniem za to opłat. To może

⁹ B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce*, Warszawa 2002, s. 147–148.

sugerować, że celem takiego wychowania stało się nie tylko przygotowanie przyszłych mniszek, ale i uprawianie szerzej pojętej edukacji. Pozwalało także na poprawę sytuacji ekonomicznej zakonu. Powstanie i działalność Komisji Edukacji Narodowej po I rozbiórce Polski spowodowała dostanie się pod jej kuratelę także zakładów prowadzonych przez zgromadzenia zakonne i narzucenie im programu wychowania i kształcenia. Ta akcja KEN nie objęła jednak wszystkich ziem Rzeczypospolitej, Galicja bowiem, która dostała się po I rozbiórce pod panowanie austriackie, została z niej wyłączona. W 1770 r. z nakazu cesarzowej Marii Teresy został opracowany projekt organizacji i rozwoju szkół w monarchii austriackiej. Według projektu szkoły zostały podzielone na trzy stopnie: trywialne miejskie i wiejskie, realne i gimnazja. Nie widziano jako instytucji edukacyjno-wychowawczej zakonów, uznając ich cel istnienia niezgodny z interesami państwa. Jednak upadek przygotowywanych projektów pozostawił prawo nauczania i wychowania klasztorom. Stało się to wręcz opłacalne, zakony bowiem nie otrzymywały żadnych dotacji na edukację od skarbu państwa, a odciążały szkolnictwo dotowane przez monarchię. Interes ekonomiczny przeważał szalę i pozwolił m.in. ss. bazyliankom na utrzymanie szkół. Ten fakt okazał się także korzystny dla Kościoła, klasztory bowiem zajmujące się wychowaniem i kształceniem dzieci uzasadniały ich istnienie w monarchii. Ale wymagano np. od metropolity lwowskiego, Michała Lewickiego sprawozdań dotyczących liczby zakonnej kadry pedagogicznej, ich wykształcenia, stałej liczby kształconych dziewcząt oraz realizowanego planu nauczania zgodnego z wytycznymi edukacyjnymi państwa i interesem monarchii habsburskiej. Skutkiem było wydanie cesarskiego zezwolenia na działalność szkół ss. bazylierek przy zakonach we Lwowie i Słowicze, ale postawiono warunek, że nie uzyskają one żadnego wsparcia od władz rządowych.

Przemiany zachodzące w monarchii austro-węgierskiej w 2 poł. XIX w. miały znaczenie dla polityki wewnętrznej poszczególnych jej prowincji, w tym również ziem polskich zaboru austriackiego, czyli Galicji. Liberalizacja polityki, przemiany ustrojowe, spolszczenie urzędów i instytucji, ożywienie życia społecznego nie pozostały bez wpływu dla oświaty. Ustępstwa w polityce oświatowej miały znaczenie dla kształcenia dziewcząt w Galicji. Wcześniej szkoły żeńskie były nieliczne i na poziomie elementarnym, uzupełniane przez pensje. W konsekwencji przemian politycznych ewaluowały także oczekiwania społeczne względem kształcenia kobiet, upowszechnienia ich dostępu do egzaminów dojrzałości i studiów wyższych. Sytuacja zmieniła się w 1869 r. z uchwaleniem ustawy dotyczącej zakładania i funkcjonowania szkół prywatnych.

Nowe warunki funkcjonowania oświaty spowodowały ożywienie działalności na polu zakładania prywatnych szkół żeńskich, w tym również prowadzonych przez zgromadzenia zakonne, mających na celu wychowanie i kształcenie dziewcząt na różnych poziomach. Aktywność edukacyjna zakonów spowodowana była także względami ekonomicznymi. Uczennice opłacające chesne oraz dotacje państwowe dawały zakonnicom szansę na godne przetrwanie. Szkoły klasztorne w Galicji działały na zasadach ustalonych dla szkół państwowych. Szkoły znajdowały się pod zarządem oświatowych władz galicyjskich, czyli Rady Szkolnej Krajowej z siedzibą we Lwowie, która udzielała zezwolenia na założenie szkoły, a Ministerstwo Wyznań i Oświecenia nadawało im uprawnienia szkół państwowych. Można je było otrzymać pod warunkiem przestrzegania regulaminu

szkolnego opracowanego przez władze oświatowe oraz realizowania programu nauczania obowiązującego w szkołach państwowych. Placówki zakonne zobowiązane były do używania podręczników szkolnych zatwierdzonych przez władze szkolne, musiały także być poddawane corocznym lustracjom inspektorów szkolnych składających skrupulatne sprawozdania z wizytacji. Na tej podstawie wydawano szkołom zakonnym tzw. prawo publiczności (czyli uprawnienia takie same, jak szkoły publiczne), a wypełniając stawiane przed nimi wymagania, mogły owe szkoły wydawać świadectwa szkolne równoznaczne ze świadectwami szkół państwowych, a także starać się o subwencje państwowe.

Szkoła elementarna. Działalność edukacyjna i wychowawcza klasztoru w Jaworowie datuje się na rok 1847, kiedy reaktywowano klasztor ss. bazyliank. W tym samym roku założono szkołę dla dziewcząt, która zgodnie z prawem austriackim składała się z trzech klas. Dwie z nich na poziomie elementarnym i trzecia na poziomie trywialnym. Klasy elementarne edukowały na poziomie niższym lub wyższym. Językiem wykładowym był niemiecki, a uczono: alfabetu, wymowy, gramatyki, czytania po polsku, niemiecku i ukraińsku, kaligrafii, liczenia, gramatyki tych trzech języków i ich tłumaczenia oraz dyktanda. Program nauczania w klasie trywialnej był w zasadzie taki sam, tylko dochodziły zadania domowe. Taki podział na klasy utrzymał się do 1854 r., kiedy to wprowadzono klasę III, a rok później klasę IV. Natomiast oddziały elementarne zostały skasowane. Szkoła czteroklasowa utrzymała się do 1880 r., powstała bowiem wówczas klasa V, a rok później VI. Szkoła ta pełniła funkcję szkoły przygotowawczej dla seminarium nauczycielskiego dla dziewcząt utworzonego w 1906 r. Dopiero w czasie I wojny światowej powiększono szkołę o klasę VII. Od 1870 r. zaczęto uczyć w szkole przedmiotów nadobowiązkowych: języka francuskiego, śpiewu, rysunku, gry na fortepianie. Początkowo językiem wykładowym był tylko język niemiecki, później także ukraiński – z wyjątkiem geografii, której ciągle uczono po niemiecku. Frekwencja w szkole, biorąc pod uwagę małą liczbę oddziałów, była znaczna. W 1849 – 25, 1852 – 37, 1853 – 40, 1854 – 60 (wówczas uruchomiono klasę III). W późniejszych latach liczba uczennic była porównywalna i kształtowała się między 60 (1878) a 88 (1888). Szczególny okazał się rok 1897, kiedy naukę pobierało aż 100 uczennic. Liczba uczennic zaczęła spadać w II Rzeczypospolitej, skromne bowiem warunki lokalowe szkoły, zbyt mała liczba sal lekcyjnych i zaplecza spowodowały zmniejszenie się liczby uczennic, a co za tym idzie niemożność otwierania poszczególnych oddziałów.

W początkowym okresie działania, w szkole nauczały wyłącznie zakonnice pod nadzorem osoby duchownej uczącej religii. Szkoła podlegała konsystorzowi biskupiemu, dowodem na to są patenty nauczycielskie nadane siostrze Anastazji Kulmatyckiej i Onisimy Czerniak przez konsystorza w 1851 r. W latach późniejszych przyjmowano do pracy nauczycielskiej osoby świeckie, a i dyrektorowanie powierzano osobom świeckim. Najczęściej zatrudniano 7–11 nauczycielek, wśród których 3–5 były osobami świeckimi. Nadzór pedagogiczny nad szkołą powierzany był i zakonnikom, i świeckim. Po utworzeniu seminarium nauczycielskiego i przekształceniu szkoły w szkołę przygotowawczą do seminarium, jej zarządcą stawał się każdorazowy dyrektor seminarium. Szkoła nie była przeznaczona wyłącznie dla uczennic wyznania greckokatolickiego. Uczyły się w niej

zarówno rzymskie katolickie, jak i żydówki¹⁰. Otwieranie ukraińskich szkół elementarnych miało istotne znaczenie, na tym bowiem polu przewagę w liczebności szkół posiadali Polacy. Ukraińcy mieli zazwyczaj jedno- lub dwuklasowe szkoły głównie na terenach wiejskich, co w porównaniu do szkół polskich wypadało na niekorzyść. Zdecydowanie gorzej przedstawiała się organizacja szkolnictwa ukraińskiego pod względem dydaktycznym. Podręczniki napisane przez autorów niemieckich przekładano najpierw na język polski, a potem na ukraiński. Osłabiało to ich sens oraz kulturę języka. Dlatego społeczeństwo ukraińskie podejmowało wysiłek wzmocnienia szkolnictwa elementarnego za pomocą stowarzyszeń oświatowych starających się o zakładanie szkół, które miały służyć rozwijaniu świadomości narodowej¹¹.

Seminarium nauczycielskie. Skuteczna działalność szkoły wydziałowej prowadzonej przez ss. bazylianki w Jaworowie, który był miasteczkiem prowincjonalnym i niewielkim, jej popularność i wzrastająca liczba uczennic uzasadniała inicjatywę założenia szkoły średniej.

W polityce galicyjskich władz oświatowych dostrzec można wyraźnie brak zapału do kształcenia nauczycielek. Szkoły powstawały z inicjatywy i pod naciskiem środowisk oświatowych oraz rozwijającego się ruchu emancypacyjnego. Pierwszy projekt seminarium żeńskiego został opracowany w 1869 r. Skutkiem działań było powołanie w 1871 r. 3 państwowych seminariów żeńskich. Frekwencja w nich z roku na rok rosła, co uzasadniało potrzebę ich istnienia. Napływ kandydatek był tak duży, że przyjmowano nawet tylko 50% dziewcząt, które pomyślnie zdały egzaminy wstępne. Opór władz oświatowych, wobec tej formy kształcenia przejawiał się m.in. w obniżaniu stypendiów, likwidowaniu klas równorzędnych, a nawet wydłużeniem okresu kształcenia o rok. Niewydolność systemu kształcenia w szkołach państwowych i ciągle zwiększające się zapotrzebowanie na rozwój edukacji dziewcząt znalazł ujście w zakładaniu seminariów prywatnych. Było to zjawisko dość żywiołowe, popierane przez środowiska społeczne. Prywatne seminarium nauczycielskie zaczęły powstawać dopiero w latach 90. XIX w. Do I wojny światowej założono ich w całej Galicji 35. Wśród tej liczby 8 stanowiły seminaria prowadzone przez zgromadzenia zakonne, w tym 2 przez ss. bazylianki (w Jaworowie i Stanisławowie). Nie wszystkie seminaria miały wysoki poziom, największe znaczenie zyskiwały te, które posiadały uprawnienia szkół publicznych.

Seminarium nauczycielskie prowadzone przez ss. bazylianki w Jaworowie zostało otwarte w roku szkolnym 1906/7. Pozwolenie na działalność wydało Ministerstwo Wyznań i Oświaty 13 września 1906 r., a 10 grudnia Krajowa Rada Szkolna zatwierdziła statut organizacyjny. Prawo publiczności seminarium otrzymało w 1914 r.

W opracowanym statucie szkoły wyraźnie zaznaczono, że jej zadaniem jest kształcenie nauczycielek w zakresie wiedzy ogólnej i zawodowej oraz rozwijanie umiejętności

¹⁰ S. Cioroch, op. cit., s. 104–106.

¹¹ A. Karamanov, *Stan ukraińskiego szkolnictwa ludowego*, w: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, Rzeszów 2015, s. 348–349.

kandydatek¹². Placówka miała również ambicję podejmowania działań wychowawczych i kształtowanie charakterów przyszłych nauczycielek szkół powszechnych. Wśród przedmiotów nauczania wymienić należy: religię, pedagogikę z ćwiczeniami praktycznymi, języki wykładowe polski i ukraiński, język niemiecki, geografę, historię, arytmetykę i geometrię, biologię, historię naturalną, kaligrafię, plastykę, muzykę i śpiew, grę na altówce, prace ręczne oraz gimnastykę. Lekcje historii dotyczyły historii powszechnej, monarchii Habsburgów oraz historii kraju rodzinnego. Lekcje biologii obejmowały także zagadnienia z higieny i stomatologii. Zajęcia te prowadzone były przez lekarza szkolnego, który także w zakresie swoich obowiązków miał dbać o stan zdrowia wychowanek oraz kontrolować higieniczne utrzymanie pomieszczeń szkolnych. Statut szkoły pozwalał także na naukę innych języków, które dopuszczone były do nauczania w szkołach Galicji za zezwoleniem Ministerstwa Wyznań i Oświaty.

Językami wykładowymi były język polski i ukraiński. W II, III i IV klasie arytmetyki, geometrii i historii naturalnej uczono w języku ukraińskim, a historii i fizyki w języku polskim. Nauka obejmowała 4 kursy. Miejscem ćwiczeń praktycznych była działająca w sąsiedztwie czteroklasowa szkoła powszechna. Liczbę uczennic ograniczono w każdym kursie do 40. Zgromadzenie ss. bazyliank obok szkoły prowadziło internat, w którym mieszkały i stołowały się uczennice. Część uczennic nie mieszkała w internacie, ale dochodziła na zajęcia szkolne z miasta lub mieszkała u krewnych. Czesne dla 1 i 2 kursu wynosiło miesięcznie 12 koron, a dla 3 i 4 kursu 14 koron. Długość roku szkolnego, semestrów oraz terminy ferii były takie same, jak dla innych szkół średnich w Galicji. Szkoła podlegała nadzorowi i kontroli państwowej, którą reprezentowali urzędnicy wyznaczani przez Radę Szkolną Krajową. Wprawdzie szkoła została otwarta dla dziewcząt wyznania greckokatolickiego, ale stała się dostępna także dla rzymskich katoliczek i żydówek. Nie było to niczym niezwykłym w wielonarodowej i wielowyznaniowej monarchii habsburskiej. W szkołach klasztornych prowadzonych przez zgromadzenia zakonne wyznania rzymskokatolickiego także przyjmowano często uczennice żydówki czy grekokatoliczki. Praktykę tę potwierdzają dane np. szkół ss. urszulanek.

Aby funkcjonować na prawach szkół publicznych uczelnia zobowiązana była do przedstawienia władzom oświatowym planu lekcji i statutu szkoły do zatwierdzenia. Każda ewentualna zmiana wprowadzana w tych dokumentach wymagała zatwierdzenia ministerialnego. Funkcję dyrektora szkoły oraz nauczycieli mogły pełnić jedynie osoby z pełnymi kwalifikacjami do nauczania w szkołach średnich oraz posiadające udokumentowane doświadczenie w pracy pedagogicznej. Dopuszczano wprawdzie wyjątki od tego przepisu, ale o zatwierdzeniu nauczyciela bez pełnych kwalifikacji mógł zdecydować jedynie minister. Władze szkolne zwracały baczną uwagę na warunki lokalowe szkół. Stawiano wysokie wymagania, zwłaszcza szkołom prywatnym. Seminarium ss. bazyliank zostało pod tym względem ocenione pozytywnie. Szkoła mieściła się w usytuowanym na krańcach miasta własnym budynku, w obszernym ogrodzie i była dostosowana do potrzeb szkolnych. Każda z klas miała własne pomieszczenie, a zajęcia z gimnastyki

¹² *Organizacja – statut i plan nauczania prywatnej nauczycielskiej uczelni Bazyliank – konwent w Jaworowie*. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej AGAD), Akta MWiO, 275 u, s. 100.

i gry na skrzypcach odbywały się w osobnych, przystosowanych pomieszczeniach. Zajęcia dydaktyczne w ramach praktyk uczennice seminarium prowadziły w czteroklasowej szkole ludowej z ukraińskim językiem wykładowym¹³.

SS. bazylianki prowadziły naukę przygotowawczą poprzedzającą przyjęcie do szkoły w specjalnie utworzonej klasie. Przygotowanie do przyjęcia w szeregi uczennic umożliwiało też nauka w szkole miejskiej. Nie odmawiano przyjęcia kandydatkom, które uczyły się w domu. Podstawowym wymaganiem było rzetelne opanowanie języka nauczania oraz biegłość w liczeniu. Aby zostać przyjętą do klasy I kandydatka musiała mieć skończone 15 lat, być dobrze rozwinięta fizycznie, posiadać nieskazitelną opinię pod względem moralności oraz wykazać się właściwym przygotowaniem merytorycznym. Nie przyjmowano dziewcząt z wadami umysłowymi, wymowy oraz rzucającym się w oczy kalectwem fizycznym. Przygotowanie merytoryczne kandydatek weryfikowano przez trudny egzamin wstępny lub na podstawie ukończenia z dobrym wynikiem klasy wstępnej w szkole ss. bazylianek. Nabór na kolejny rok szkolny odbywał się przeważnie pod koniec kończącego się roku szkolnego. Tylko w wypadku, kiedy nie rekrutowano pełnej liczby uczennic, była możliwość przyjęcia kandydatek jeszcze w naborze uzupełniającym, bezpośrednio przed rozpoczęciem roku szkolnego. Informacje o naborze do szkoły ogłaszał dyrektor, starając się, by dotarła na czas do ewentualnych zainteresowanych i ich opiekunów. Samo przyjęcie do szkoły zgłaszały kandydatki także bezpośrednio do dyrektora szkoły pisemnie lub osobiście. Wymagano dostarczenia przez przyszłe uczennice: świadectwa urodzenia i chrztu, ostatniego świadectwa szkolnego, świadectwa moralności oraz świadectwa wystawionego przez lekarza, który potwierdzał zdolność dziewcząt do edukacji w tym typie szkoły. Formularz badania był bardzo szczegółowy, badał dokładnie stan rodzinny, choroby nie tylko kandydatki, ale także jej rodziców i rodzeństwa, stan szczepień. Lekarz określał stan odżywienia, stan cery (wysypka, narośla, owrzodzenia) – wszystko, co mogłoby budzić wstręt innych. Nie przyjmowano kandydatek, które były kalekami. Za taki ubytek uznawano skrzywienie kręgosłupa, krótsze kończyny lub ich brak, niedowład lub drgawki w kończynach lub twarzy. Starannie badano wzrok i słuch, wymowę (seplenienie lub jąkanie). Bardzo obawiano się gruźlicy, stąd dziewczęta badały dokładnie płuca. Lekarz zaświadczyć musiał także o dobrym stanie umysłowym przyszłej nauczycielki¹⁴.

Jeśli kandydatki spełniały stawiane im wymagania formalne, to mogły przystąpić do egzaminu wstępnego. Jego przygotowanie i zorganizowanie należało do dyrektora szkoły oraz wyznaczonych przez niego nauczycieli. Egzamin obejmował następujące przedmioty: religia, język nauczania, język niemiecki, liczenie i geometria oraz kaligrafia. Sprawdzano także umiejętności uczennic w zakresie rysowania oraz biegłości w damskich robótkach ręcznych na postawie przedstawionych przez kandydatki rysunków i robótek ręcznych. Kontrolowano także wiedzę i umiejętności muzyczne oraz czy dziew-

¹³ *Sprawozdanie c.k. Krajowego Inspektora szkół z lustracji prywatnego Seminarium nauczycielskiego żeńskiego w Jaworowie*, AGAD akta MWiO, 275 u, s. 170.

¹⁴ Świadectwo zdrowia i fizycznej przydatności do zawodu nauczycielskiego, Centralne Archiwum Ukrainy we Lwowie, fond 178. opis 3, sprawa 1023.

częta wykazują się poczuciem rytmu i słuchu muzycznego. Miało to dawać nadzieję na efektywne lekcje muzyki oraz wyrównany poziom tejże edukacji. Egzamin wstępny miał charakter ustny i pisemny, sprawdzał wiedzę i umiejętności z zakresu szkoły powszechnej. O przyjęciu w poczet uczennic decydowało grono nauczycieli, na których czele stał dyrektor szkoły. Dokumentację z egzaminów wstępnych stanowiły: prace pisemne egzaminu wstępnego, protokoły z egzaminów ustnych, dostarczone świadectwa szkolne, rysunki, robótki ręczne. Jeśli kandydatki uzyskały równe wyniki egzaminacyjne, a niemożliwe było przyjęcie wszystkich, pierwszeństwo posiadała ta, która była starsza. Statut szkoły zastrzegł sobie także możliwość usuwania ze szkoły uczennic w trakcie trwania nauki. Jeśli dziewczyna okazała się niezdolna lub leniwa w trakcie pierwszych trzech miesięcy nauki w klasie I, to mogła być wydalona ze szkoły. Dla kandydatek, które wykazały się bardzo dobrymi wynikami egzaminów, dobrym przygotowaniem i odpowiednim wiekiem, dopuszczano możliwość przyjęcia o rok wyżej. Jednak musiało to znaleźć potwierdzenie w dobrych wynikach z trudnego egzaminu, który gwarantował znajomość zagadnień i umiejętności wymaganych na danym poziomie kształcenia.

Tabela 1. Tygodniowy wymiar godzin w roku szkolnym 1913/14

Lp.	Przedmiot	Kl I	Kl II	Kl III	Kl IV
1.	Religia	2	2	2	2
2.	Pedagogika z ćwiczeniami praktycznymi	-	2	4	9
3.	Język polski	3	3	3	3
4.	Język ruski	3	3	3	3
5.	Język niemiecki	3	3	3	3
6.	Geografia	2	2	2	1
7.	Historia	2	2	2	1
8.	Arytmetyka i nauka o formach geometrycznych	3	3	2	I 1, II 2
9.	Historia naturalna	2	2	2	I 2, II 1
10.	Fizyka	2	2	2	1
11.	Kaligrafia	1	-	-	-
12.	Rysunek odręczny	2	2	2	1
13.	Nauka muzyki i śpiewu	1	1	1	1
14.	Kobiece roboty ręczne	2	1	1	1
15.	Nauka gry na skrzypcach	1	1	1	1
16.	Gimnastyka	2	2	2	2
	Ogółem	31	31	32	32

Źródło: Akta c.k. Ministerstwa Wyznań i Oświaty z l. 1848–1914, AGAD, sygn. 458 u.

Podobnie jak szkoła wydziałowa, tak i seminarium podlegało władzom szkolnym. W formie i organizacji, zakresie nauczania i wymagań szkoła ss. bazylianek niczym nie

różniła się od szkół państwowych. Podlegała kontroli Rady Szkolnej Krajowej, która działała za pomocą inspektorów szkolnych wizytujących corocznie podległe im placówki. Kontrole takie były bardzo szczegółowe. Dotyczyły realizacji programu szkolnego, wprowadzanych metod nauczania, analizy osiągnięć szkolnych. Zwracano uwagę na przygotowanie merytoryczne i pedagogiczne nauczycieli. Inspektorzy szkolni hospitolowali zajęcia z wszystkich przedmiotów, kontrolowali prace pisemne uczennic, ich tematy, liczbę. Zwracano uwagę na zachowanie uczennic, które czas pozaszkolny spędzały w internacie, ogrodzie szkolnym lub klasach¹⁵. Wyniki takich obserwacji były szczegółowo omawiane i protokołowane w czasie podsumowujących wizytację konferencji nauczycielskich. Inspektorzy przedstawiali listę błędów i niedopatrzeń nauczycielskich oraz wskazówek do zastosowania. Przedstawiano także pozytywne uwagi pokontrolne. Podkreślano, że nauczyciele pracowali z wykorzystaniem środków dydaktycznych, których liczbę uznawano za wystarczającą¹⁶. Bardzo zwracano uwagę na stan budynku szkolnego, liczbę i urządzenie sal szkolnych, wyposażenie w pomoce dydaktyczne, porządek i opiekę wychowawczą. Pozytywny wynik lustracji zwiększał szansę uzyskanie przedłużenia uprawnień szkół publicznych, co stanowiło podstawę funkcjonowania w systemie szkolnym. Pierwsza wizytacja szkolna odbyła się w roku szkolnym 1911/12 i przebiegła zadowolająco. W 1914 r. odbył się w seminarium pierwszy egzamin dojrzałości. Przystąpiło do niego 12 uczennic, wynik okazał się pomyślny, wszystkie bowiem uczennice otrzymały świadectwo dojrzałości. Liczba uczennic w seminarium dawała szansę na utrzymanie się szkoły. Została ona przedstawiona w tabeli 2.

Tabela 2. Liczba uczennic w latach 1906–1918

Rok szkolny	Liczba kursów	Liczba uczennic
1906/7	I	25
1907/8	I–II	46
1908/9	I–II	43
1909/10	I–III	61
1910/11	I–III	53
1911/12	I–III	45
1912/13	I–IV	59
1913/14	I–IV	60
1915/16	I–III	38
1916/17	I–IV	69
1917/18	I–IV	73

Źródła: Akta c.k. Ministerstwa Wyznań i Oświecenia z lat 1848–1918, AGAD, sygn. 258. Sprawozdania c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w latach szkolnych 1906–1917.

¹⁵ *Sprawozdanie c.k. Inspektora...*s. 172

¹⁶ *Sprawozdanie c.k. Inspektora...*s. 171.

Jedynie w roku szkolnym 1914/15 na skutek działań wojennych szkoła zawiesiła swoją działalność. Już w roku szkolnym 1915/16 powróciła do normalnego funkcjonowania, a o toczącej się wojnie przypominała zmniejszona liczba uczennic, wynikająca także z braku IV kursu nauki. W wyniku działań militarnych część uczennic wróciła do swoich domów, bądź z rodzicami opuściła tereny Galicji. Po upadku monarchii austro-węgierskiej i odrodzeniu się niepodległej Polski w 1918 r. szkoła nadal funkcjonowała, choć przerwano na pewien czas naukę ze względu na epidemię grypy hiszpanki. Ponowna przerwa nastąpiła w marcu 1919 r., teren gminy Jaworów bowiem znalazł się w zasięgu działań wojennych. Lecz już w sierpniu tego roku rozpoczęto kurs dla maturzystek, których zebrało się 27. Po ustabilizowaniu się sytuacji politycznej szkoła rozpoczęła regularną pracę, a liczba uczennic ciągle wzrastała, mimo że ukończenie szkoły nie dawało już większych korzyści w przyszłym zatrudnieniu¹⁷.

Istotną rolę w kierowaniu seminarium odegrał jego dyrektor Tytus Słoniewski. Ukończył on studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, a następnie był nauczycielem w Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie. Ostatecznie zdobywał doświadczenie w kształceniu nauczycieli, podejmując posady w Przemyślu, Lwowie i Zaleszczykach. Miał także doświadczenie w dyrektorowaniu seminarium żeńskiego we Lwowie. T. Słoniewski bardzo angażował się w pracę nauczycielską, znany był z udzielania pomocy materialnej potrzebującym uczniom oraz aktywizowania kolegów. Zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół filozofii, historii i psychologii. Miał także ambicje naukowe, interesowała go metodyka nauczania, publikował w piśmie „Szkoła”. Był działaczem Towarzystwa Pedagogicznego w Kołomyi, pełnił także funkcję inspektora szkolnego. Po przejściu na emeryturę (1905) przez 10 lat kierował prywatnym Seminarium Żeńskim SS. Bazyliańek w Jaworowie¹⁸. Następnym i ostatnim dyrektorem seminarium został o. Aleksander Zalitacz, który tradycyjnie zarządzał seminarium i istniejącą przy nim szkołą podstawową. Był on równocześnie katechetą dla uczennic wyznania grekokatolickiego. Do grona nauczycielskiego wschodzili katecheci zarówno religii grekokatolickiej, jak i rzymskokatolickiej oraz kwalifikowani świeccy nauczyciele i nauczycielki, których liczba zależała od liczby uczennic. Wśród nauczycieli niewielką grupę stanowiły zakonnice.

Duży spadek liczby uczennic w roku szkolnym 1932/33 wiązał się z zamknięciem kursu I. Ostatecznie w roku 1933 seminarium nauczycielskie zostało zamknięte, a na jego miejsce utworzono czteroklasowe gimnazjum nowego typu. Już w roku szkolnym 1933/34 naukę podjęło w nim w klasie I – 14 uczennic. Dyrektorem szkoły został Michał Nawrocki, a nauczyciele głównie rekrutowali się z miejscowego prywatnego gimnazjum ukraińskiego im. Os. Makowieja.

Internat. SS. bazylianki prowadziły także internat. Było to miejsce, gdzie najbardziej oddziaływano na religijne wychowanie młodych panien. Szkoła i zakłady wychowawcze

¹⁷ S. Cioroch, op. cit., s. 107–109.

¹⁸ A. Meissner, *Ukraińscy nauczyciele w Galicji*, w: *Rola mniejszości narodowych w kulturze i oświacie polskiej w latach 1700–1939* pod red. A. Bilewicz i S. Walasek, Wrocław 1998, s. 85.

utrzymywały się z niewielkiego majątku klasztornego, subwencji, opłat chesnego od wychowanek oraz przeprowadzanych kwest. Klasztor korzystał także z wynoszącego w 1855 r. 2000 złotych reńskich legatu – z zobowiązaniem nauczania w szkole języka polskiego przez kwalifikowanych nauczycieli oraz dopuszczaniem do nauki w tejże szkole dziewcząt wiary rzymskokatolickiej. Od 1879 r. klasztor otrzymywał subwencje na działalność szkoły wynoszącą 300 złotych reńskich. Wobec wysokich kosztów utrzymania placówki zakonnice wspomagały fundusze organizacją kwest dobroczynnych. Po utworzeniu seminarium nauczycielskiego chesne pobierane za naukę zasiłowało budżet prowadzonych szkół. Początkowo internat i szkoła mieściły się w starych budynkach zakonnych, ale wobec rozrastania się liczby uczennic i surowych wymagań władz szkolnych powstała konieczność ich rozbudowy. Zdecydowano się także na budowę cerkwi. Na budowę cerkwi szkoły klasztor otrzymał pomoc finansową od cesarza Franciszka Józefa w wysokości 600 złotych. Powstała murowana cerkiew, przerobiono i unowocześniono budynek klasztorny. Ponieważ od 1888 r. szkoła była już sześcioklasowa, konieczna stała się budowa budynku szkolnego. Prace remontowe i budowlane trwały bardzo długo, ale ostatecznie zakończyły się w 1889 r.¹⁹

Szkoły przez cały czas funkcjonowania cieszyły się dobrą opinią. Często chwalono ich osiągnięcia w prasie ukraińskiej, uważając, że przewyższa swoim poziomem szkoły państwowe. Podkreślano duży wkład zakonnice w wychowanie dziewcząt, utrzymywanie porządku w placówkach oraz wysoką kulturę nauczycieli. Szkoły te odgrywały istotną rolę w spełnianiu aspiracji głównie inteligencji ukraińskiej. Kształcąc kobiety, liczono na ich zwiększający się udział w rozwijaniu oświaty społeczeństwa. Wobec bowiem zwiększania się liczby szkół ukraińskich dawał się zauważyć niedostatek w pełni przygotowanych do wykonywania zawodu nauczycielskiego Ukrainek. Wysiłek tworzenia szkół zakonnych obrządku unickiego podejmowali: episkopat, nauczyciele oraz działacze polityczni. Mniejszym zaufaniem powstające szkoły obdarzali rodzice, którzy zwłaszcza w początkowym okresie autonomii chętniej posyłali swoje dzieci do szkół polskich. Ukraińskie stronnictwa polityczne nie były przeciwne podnoszeniu wykształcenia kobiet, ale różniły się w postrzeganiu przebiegu tego procesu. Trudności płynęły także ze strony ustawodawstwa krajowego, zakładanie bowiem szkoły ukraińskiej było trudniejsze niż polskiej. Te trudne drogi do powstawania i funkcjonowania szkół zakonnych dla dziewcząt prowadzonych przez zgromadzenia zakonne były jednak pokonywane. Szkoły wykształciły żeńską inteligencję galicyjską, która odegrała istotną rolę po upadku monarchii austro-węgierskiej. Włączyły się także czynnie w nurt świadomego życia społecznego.

¹⁹ S. Cioroch, op. cit., s. 112–113.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Dawnych

Akta c.k. Ministerstwa Wyznań i Oświaty, 275 U, 458 U, 258 U

Centralne Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

Akta Rady szkolnej Krajowej, Fond 178, opis 3

Źródła drukowane

Krajowe ustawy szkolne wraz ze statutem RSK zestawil Bolesław Baranowski, Lwów 1893.

Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich. Zestawił Henryk Kopia, Lwów 1900.

Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych, oprac. J. Piwocki, Lwów 1898–1907.

Sprawozdania c.k. RSK o stanie wychowania publicznego (lata szkolne 1902–1912), Lwów 1903–1913.

Sprawozdania c.k. RSK o stanie szkół średnich galicyjskich (lata szkolne 1906–1912), Lwów 1907–1913.

Opracowania

Albiniak E. M., *Działalność opiekuńczo-wychowawcza Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej w latach 1857–1905*, Lublin 2004.

Banaś B., *Urszulanki polskie w dobie „Kulturkampfu”*, „Nasza Przeszłość”, t. 7: 1985.

Bilewicz A., *Prywatne średnie ogólnokształcące szkolnictwo żeńskie w Galicji w latach 1867–1914*, Wrocław 1997.

Cioroch S., *Pogląd na historię i wychowu dijalinist monachiń wasijenok*, Rzym 1964.

Czajeczka B., *Szkoły klasztorne żeńskie w Galicji w latach 1867–1914*, „Nasza Przeszłość”, t. 61: 1984.

Gąsior R., Matuła T., *Szkoła Sióstr Prezentek w Krakowie w latach 1627–1918*, Lublin 1998

Jabłońska -Deptuła E., *Zakony diecezji przemyskiej od pierwszego rozbioru do 1938 r.*, „Nasza Przeszłość”, t. 46: 1976.

Rogosińska A., *Szkoły Sióstr Urszulanek w Tarnowie w latach 1877–1953*, Lublin 2002.

Karamanov A., *Stan ukraińskiego szkolnictwa ludowego*, w: *Szkolnictwo i oświata w Galicji 1772–1918*, Rzeszów 2015, s. 348–349.

